

50 jaar remembering Zwammerdamschepen

Speech uitgesproken door professor Maarten de Weerd op 25 november 2022

Vandaag precies 34 jaar geleden, vrijdag 25 november 1988, promoveerde ik op *Schepen voor Zwammerdam*. Dat was een memorabele afsluiting van 17 jaar verkleving van mij aan de Zwammerdamschepen, als landrot in het kwadraat, aan wie niemand ooit een scheepsopgraving zou toevertrouwen.

Maar ja, in december 1971 zou een klein na-onderzoek van vier jaar castellum-opgravingen door **Jan Kees Haalebos** plaatsvinden, na een melding van opvallende sporen in een sleuf op het terrein van de **Hooge Burch** bij bouwwerkzaamheden voor de instelling die nu **Ipse de Bruggen** heet. Haalebos was inmiddels naar de universiteit van Nijmegen vertrokken, dus de klus kwam op mijn bordje terecht als medewerker van het Instituut voor Prae- en Protohistorie – kortweg **IPP** – van de Universiteit van Amsterdam, afdeling Archeologie van de Romeinse tijd.

Dat onderzoek van wat ik later boot 1 zou gaan nummeren, groeide uit tot twee en een half jaar scheepsopgravingen, omdat steeds bij elke opgraving nieuwe scheepsresten werden gevonden.

Het IPP kon – in de persoon van de hoogleraar-directeur **Glasbergen** – het niet laten ‘**zijn**’ instituut en stafleden daarvoor in te zetten. Van een bureaucratische planning, zoals een programma van eisen, had nog nooit iemand gehoord, dus Glasbergen kon zijn gang gaan – het IPP volgde knarsetandend. Maar e.e.a. leverde wel veel publiciteit op. Van enig beleid daarin was geen sprake.

In latere jaren – toen er eenmaal een Monumentenwet was en in 1979 mijn promotor Glasbergen helaas was overleden – heeft de opvolger in zijn leerstoel tegenover mij, promovendus, zich laten ontvallen dat “Zwammerdam nooit opgegraven had mogen worden” – voorwaar een opmerkelijke manier van promotie-begeleiding.

Maar de schepen **waren** opgegraven en de documentatie opgeborgen en van mij werd verwacht daar iets mee te doen. Dat werd een proefschrift over een onderzoek dat niet kon worden voltooid omdat het vondstmateriaal – de schepen – in **Ketelhaven** onder water lagen in afwachting van de conservering die precies 50 jaar in beslag zou nemen. Juist vorige maand kwam het laatste hout – van boot 6 – uit de conserveerbakken. Maar zo heeft het Zwammerdamse scheepshout wel de conservering van elders gevonden grootnathout soms langere tijd geblokkeerd. De financiering van e.e.a. had niet altijd prioriteit.

Glasbergen zorgde ervoor dat bij de opgravingen van steeds het volgende schip een beroep kon worden gedaan op de grote scheepsarcheologische expertise van de afdeling Ketelhaven van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Zo werd ook al snel de afspraak gemaakt om alle schepen die op de Hooge Burch waren gevonden – de teller stond in april 1973 op 3 – en nog **zouden** kunnen worden gevonden – de boten 4, 5 en 6 en de stuurriem – te bergen en in Ketelhaven te conserveren. Vandaag staan we bij het prachtige resultaat daarvan.

De opgravingen van boten 2 tot en met 6 startten in oktober 1972. De samenwerking van het IPP met Ketelhaven – o.m. **Karel Vlierman**, vandaag helaas niet aanwezig – is steeds voortreffelijk geweest ondanks de cultuurverschillen tussen een grote ambtelijke organisatie als de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en de vakgroep pre- en protohistorie van de vrijgevochten Universiteit van Amsterdam.

De expertise van wijlen **Siebe de Jong**, scheepsbouwer pur sang, is onmisbaar geweest. Ooit vroeg hij me iets tijdens de werkzaamheden, maar om mij aan te mogen spreken had hij toestemming moeten vragen aan zijn chef. Siebe verontwaardigd, ik ietwat verbijsterd, maar het werk ging gewoon en plezierig door.

Al gravend leerde ik veel van de constructie van schepen. Als ik zelf een aantekening maakte van wat mij daaraan opviel, kreeg ik een keer van Siebe de vraag “Waarom noteer je dat? Dat doen we toch altijd zo”. Zo’n gesprek geeft eens te meer aan dat je oog moet hebben voor wat de Romeinen misschien anders deden dan onze submoderne en huidige scheepstimmerlieden. Uitvogelen hoe een schip of boot in elkaar zit is **niet** hetzelfde als modelbouwen.

Medio 1974 lag al het Zwammerdamse scheepshout in de conservebakken. Volgens een hoge functionaris van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders zou boot 6 uiteindelijk onderdelen kunnen leveren om de ontbrekende gedeelten van de rijnaken 2 en 4 aan te vullen. Quod non – gelukkig. Er zijn grote verschillen in de bouw van schepen die alle tot het type Zwammerdam gerekend worden.

Het conserveren van de Zwammerdamschepen is voor de studie van hun bouwmethoden zeer belangrijk geweest. Zo zouden op de langere termijn de houtbewerkingsmethoden en bouwdetails kunnen worden vastgesteld die ik in mijn proefschrift niet heb kunnen meenemen. Pas in de laatste jaren komen die boven water en uit het PEG-bad en is e.e.a. beschikbaar voor het vele werk van **Yardeni Vorst** en haar enthousiaste team op de restauratiewerf. Alle lof voor dit vrijwilligersproject!

De door onder meer **Latief Perotti** vanuit Alphen aan den Rijn opgezette publiciteitscampagne ‘Red het Romeinse schip’ (vanwege geldtekort bij het onderzoek van de 34 m grote boot 4) vond zijn apotheose in het bezoek – 2 x – in het voorjaar van 1974, van Hare Majesteit **koningin Juliana**. Voor mij memorabel is – toen de Bataven ter sprake kwamen die dienden in het Romeinse leger – de reactie van de koningin: “maar dan zijn het deserteurs!”. De Bataven woonden immers op haar grondgebied, dus waren zij haar onderdanen die in vreemde krijgsdienst gingen. Een andere blijk van koninklijke belangstelling voor de Zwammerdamschepen was het in het geheim alleen aan Glasbergen aangekondigde bezoek van koning

Boudewijn van België en zijn toen 13-jarige neefje Filip dat vanwege de oliecrisis in 1973 op het laatste moment werd afgezegd.

Wijlen **Jaap Morel** heeft zich sinds begin jaren negentig – naast zijn directoraat van de afdeling Ketelhaven/het latere Museum voor de Scheepsarcheologie in Lelystad – bezig gehouden met het uitplussen van alle bij de conservering beschikbaar komende extra bouwinformatie van de schepen. Hij verwerkte deze in een reeks zeer gedetailleerde scheepsplattegronden en gebruikte daarbij uiteraard ook de archeologische veldtekeningen van de IPP-staf. Jaaps werk is de basis voor de reconstructie van de originele Zwammerdam-schepen in Archeon. Yardeni Vorst kan zo zijn documentaire tekeningen steeds verder aanvullen met nieuwe gegevens. Zonder Yardeni's inzet en professionaliteit zou het Zwammerdamse scheepshout nog altijd in de diverse depots bivakkeren.

Het restauratieproject Zwammerdamschepen is al met al een uitstekend voorbeeld van het belang van het terugbrengen van het specialisme archeologisch hout in het universitaire onderwijs en onderzoek in ons land. Vorige week is daartoe op de Reuvensdagen de actie H.O.U.T gestart met een petitie Houtonderzoek Op Universiteiten Terug.

Tom Hazenberg tenslotte, is de enige die de terugkeer van de Zwammerdamschepen naar Alphen-Zwammerdam en de voorgenomen bouw van het Nationaal Romeins Scheepvaartmuseum succesvol heeft kunnen managen, in overleg met alle betrokken gremia en instanties – en dat zijn er veel. Tom was, is en blijft onmisbaar.

Deze voordracht over 50 jaar *Schepen voor Zwammerdam* is mijn eerste zonder Zwammerdam-dia's. Met al jullie eigen Zwammerdam-herinneringen zijn dia's niet nodig en ik heb ze overigens ook niet meer thuis.

De volgende halve eeuw 'remembering' blijft vooralsnog ongewis. Maar vol verwachting – en bij voorbaat met veel plezier – kijk ik uit naar de realisatie van het Nationaal Romeins Scheepvaartmuseum op het terrein van **Archeon**. Mogelijk liggen hier nog enkele Zwammerdamschepen op ontdekking te wachten.